

השיר ופֶּשֶׁר

ת. ס. אָלִיּוֹט

ולבקש בשבע עינים משהו, ואין הוא יודע מה — או על ידי החפץ שלא להיות מרומה. ישנו מין אימתא דציבורא הנקרא אימת הבימה, אך הדבר שאנו מוצאים בקוראים אלו היא אימת היציע. קורא בקי ורגיל, מי שהגיע בעינים אלו לדרגה של נקיון גדול יותר, אינו מתיגע בדבר ההבנה; לא מתחלה על כל פנים. יודע אני שכמה מן השירים שאני כרוך אחריהם ביותר הם שירים שלא הבנתי בקריאה ראשונה; כמה מהם שירים שאיני בטוח כי אני מבין אותם כיום: כגון שירי שקספיר, ולבסוף, הרי הקושי הגרם על ידי שהמחבר השמיט משהו שהקורא רגיל למצאו; וכך הקורא, במבוכתו, מגשש סביבו למצוא את הדבר החסר, ומבלבל את ראשו בחיפוש „פשר“ אשר איננו, ואינו מכוון להיות.

שימושו העיקרי של ה„פשר“ בשיר, במובן הרגיל, אפשר והוא (שהרי כאן אני דן שוב בכמה סוגי שירה ולא בכולם) לספק הרגל מהרגליו של הקורא, להסיח ולשפך דעתו, בשעה שהשיר פועל פעולתו עליו: משל לאותו גנב־מחותר דמיוני שתמיד מצוי בידו נתח־בשר טוב למען כל־בהבית. זהו מצב תקין שדעתי נוחה ממנו. אך לא כל המשוררים מוחותיהם פועלים כך; יש מהם שמתוך הנחה כי מצויים עוד מוחות כמוחם, תקצר רוחם ל„פשר“ זה הנראָה מיותר, והם חשים באפשרויות של עיצום על ידי סילוקו. איני אומר שמצב זה הוא אידיאלי; אך זאת שעלינו לכתוב את שירינו כאשר נוכל, ולקבלם כפי שנמצאם. יתכן כי לתקופות מסוימות בתורה תספון צורה מבודדת יותר של כתיבה, ולתקופות אחרות — צורה מרוכזת יותר. משער אני שיש רבים המרגישים כמוני, כי נפחם של כמה מן המשוררים הגדולים של המאה התשע־עשרה מפחית את רשמם. מי יקרא כיום, להנאתו

ההפלגה בסברות ותורות על טבעה של השירה, על תמצית, אם ישנה, של השירה, שייכת לעיון באסתטיקה ואינה ענין להמשורר או למבקר כמותי שהכשרתו מוגבלת. אם התר דעה העצמית הכרוכה באסתטיקה ובפסיכולוגיה אינה מסתפנת בהסגת גבול התודעה, שאלה היא שאיני צריך להעלותה כאן; אפשר שורות פרטית שבי היא להאמין כי חקירות מעין אלו מסוכנות הן אם אין תיאולוגיה שרירה מורת־דרכן. המשורר דואג דאגה חיונית הרבה יותר ל„שי־מושה“ החברתי של השירה, ולמקומו הוא בחברה; ובעיה זו הורסת עתה במפגיע לתחום הפרתו ותשומת־לבו אולי יותר מכלל שעה קודם. ודאי ששימושה של השירה משתנה עם תמורת החברה, עם חילופי הציבור אשר אליו תפנה. כאן מקום לומר משהו על הבעיה החבוטה של הסתום והבלתי־מובן. קשי השירה (והשירה החדשה מוחזקת קשה) בא בעטיה של אחת מכמה סיבות. ראשית, אפשר שיש סיבות אישיות שמונעות את המשורר מלבטא את עצמו אלא בצורה סתומה; ובעוד שדבר זה אולי מדאיב הוא, סבורני, בכל זאת, שחייבים אנו לשמוח על שהאיש אפשר היה לו להתבטא בכלל. ויש שהקושי אינו אלא פרי החידוש; יודעים אנו את הלעג שקידם את וורדסוורת, שלי וקייטס, טניסון ובראונינג — אך עלינו להזכיר כי בראונינג היה הראשון שהיה קרוי קשה; מבקריהם העוינים של משוררים קודמים חשבו אותם לקשים, אך קראו להם אויליים, ויש שהקושי הוסב על ידי שהקורא נאמר לו, או שהכניס בלבו, כי השיר עתיד להיות קשה. הקורא הרגיל, כשמהירים אותו על הסתום בשיר, נוטה להיות מופה במצב של תמהון שאינו נוח כלל לקליטה שירית. תחת לפתוח, כפי שראוי, במצב של רגישות, הריהו מבלבל את חושיו על ידי החפץ להתחכם

בהדרגה. ודאי שאיני סבור כי מיינו של קהל-
 הצופים חד וחלק כל-כך; אלא שיסודות אלו
 כולם כאחד פועלים על רגישותו של כל צופה,
 אם גם במדרגות תודעה שונות. בשום אחת מן
 הרמות הללו אין הצופה מוטרד על ידי מצי-
 אותם של דברים שאין הוא מעונין בהם. אפשר
 שאוכל להבהיר כוונתי בדוגמה פשוטה. פעם
 תיכנתי, וכתבתי בקולמוס ראשון, כמה תמונות
 במחזה שירי. רצייתי שאחת הנפשות הפועלות
 תהיה בעלת רגישות ותבונה ברמה שזה לנפש
 הרגישים והנבונים שבקהל הצופים; נאומיה
 יהיו מכוונים אליהם בה במידה שהם מכוונים
 לנפשות אחרות במחזה — או, לאמתו של דבר,
 יהיו מכוונים לאחרונות. שנועדו להיות גשמיות,
 פשוטות-דעת ונטולות-חזון, ולהן התודעה
 שהראשונים שומעים דבריהם בלי-משים. בין
 הגבור הזה וחלק קטן מן הקהל תהיה הבנה,
 ואילו שאר הצופים יהיו שותפים לתגובותיהן
 של הנפשות האחרות במחזה. אולי כל זה מחושב
 יותר מדי, אך חייב אתה לנסיין ככל אשר לאל
 ידך.

כל משורר, משער אני, היה רוצה לחשוב
 שיש בו איזו תועלת חברתית ישירה. אין כוונתי
 בזה, אקוה שכבר הבהרתי זאת, שיתערב
 במלאכת התיאולוג, המטיף, איש-הכלכלה, חוקר
 החברה או משהו כיוצא בהם; שיעשה דבר
 זולת כתיבת שירה, שירה שאינה מוגדרת
 במושגים של משהו זולתה. הוא היה רוצה
 להיות משהו מעין בדרן עממי, ושאפשר יהיה
 לו לחשוב את מחשבותיו שלו מאחורי מסכה
 טראגית או קומית. רוצה היה לשתף בהנאת
 השירה לא רק קהל גדול יותר, אלא קבוצות
 אנשים גדולות יותר בצוותא; והתיאטרון הריהו
 המקום המשובח לעשות כן. בהערת תענוג
 קיבוצי זה יש, משערני, משום סיפוק, כדי מתן
 הגמול שלא לתר על היסורים שבהפיכת דם
 לדיו. לפי הווייתם של דברים, וכפי שתהיה
 הווייתם בהכרח תמיד, השירה אינה קריירה, אלא
 משחק תמימים. שום משורר ישר אינו יכול
 לעולם להיות בטוח לחלוטין בערכם הקיים של

בלבד, את וורדסוורת, ואף שלי וקיטס, ולא
 כל שכן את בראונינג וסוינבאָרין ורוב המר
 שוררים הצרפתיים של המאה — הכל כאשר
 לכל? איני סבור כלל כי ה"שיר הארוך" הוא
 דבר שעבר זמנו; אך מן הראוי שתמורת האורך
 יהיה בו יותר ממה שביקשו, כנראה, אבותי
 אבותינו; ולגבי דידנו, כל דבר שאפשר לאמרו
 בפרוזה אמירה שאינה גרועה יותר, אפשר
 לאמרו בפרוזה אמירה משובחת יותר. והרבה
 דברים, מתחום הפשר, שייכים לפרוזה יותר
 מלשירה. התורה של "אמנות לשם אמנות",
 תורה מוטעית, שהוציאו לה מוניטין יותר
 משהוציאוה אל הפועל, כלול היה בה רחש-ילב
 נאמן זה שהיה בה משום הפרת טעותו של
 המשורר המבקש לעשות מלאכתם של אחרים.
 ואולם השירה יש לה ללמוד מן הפרוזה באותה
 מידה שיש לה ללמוד משירה אחרת; וסבורני
 שהשפעת-גומלין שבין הפרוזה והשיר, כהשפעת-
 הגומלין שבין לשון ללשון, היא תנאי לחיוניות
 בספרות.

נחזור לשאלת הסתום: אם נוציא את כל
 היוצאים מן הכלל, אף נודה בקיומם האפשרי
 של משוררים קטנים, "קשים" שקהלם קטן הוא
 בהכרח, סבורני שהמשורר בוחר בדרך הטבע
 לכתוב לקהל גדול ומרובה-פנים ככל האפשר,
 וכי הללו שחינוכם לחצאין ושחינוכם גרוע הם
 לשטן על דרכו יותר מהללו שהם מחוסרי
 חינוך: כשלעצמי הייתי חפץ בקהל שאינו יודע
 קרוא וכתוב. השירה המועילה ביותר מבחינה
 חברתית היא זו שתהיה רוצה את כל הרבדים
 הקיימים בטעם הקהל — רבדים שהם אולי
 סימן להתפוררות חברתית. הצינור האידיאלי
 לשירה, לדעתי, והאמצעי הישיר ביותר של
 "תועלת" חברתית לשירה, הוא התיאטרון. במחזה
 של שקספיר אתה מוצא כמה רמות של
 משמעות. בשביל פשוטי הצופים ישנה העלילה,
 בשביל ההוגים יותר — האופי והתנגשות
 האופי, למביני-ספרות שבהם — המלים וצירופן,
 למרגישי-מוסיקה — הריתמוס, ולצופים בעלי
 רגישות והבנה מרובה יותר — פשר המתגלה

ההפלגה אפשר לומר כי המשורר זקן משאר הבריות — אך אינני רוצה להתפתות לסיום מסולסל מעין זה. עמדתי בתוקף על שוני־פניה של השירה, שוני גדול כל כך שכל הסוגים דומה שאין להם דבר זה עם זה זולת ריתמוס השיר תחת ריתמוס הפרוזה: ובוזה לא נאמר עדיין הרבה על דבר השירה. השירה אין להגדרה כמובן על־פי תשמישיה. אם תציב יד למאורע ציבורי, או תחוג חג, או תעטר פולחן של דת, או תשעשע את ההמון, מה טוב. היא עשויה לחולל מהפכות מעין אלו הדרושות מזמן לזמן; עשויה לסייע בשבירת הצורות המקובלות להבחנה ולהערכה. המשתנות בלי הרף, ולפקוח עיני הבריות לראות מחדש את העולם, או איזה חלק חדש שלו. עשויה היא לקרבנו מעט מפקידה לפקידה להכרת הרגשות העמוקים, האלמונים, היא קרקעית הויתנו, אשר אליה נחדור אך לעתים רחוקות; כי חיינו הם על הרוכ התחמקות מתמדת מעצמנו, והתחמקות מהעולם הנראה והמוחש.

הדברים אשר כתב: אפשר שאיבד את זמנו וקיפח את חיו על לא־דבר. מה טוב היה איפוא אילו היה לו לפחות הסיפוק שיש לו בחברה תפקיד נכבד ממש כקומדיאנט של זודויל. יתר על כן, התיאטרון, בחביעותיו הטכניות ובסייגים שהוא מטיל על המחבר, בהתחייבותו לקיים במשך זמן מסוים את התענינותה של קבוצת אנשים גדולה ובלתי מוכנה, ולא דוקא מבחינה בכל, בבעיותיו הטעונות פתרון כל שעה, דיו להעסיק עיסוק מלא את גפשו של המשורר שבתחום התודעה, כשם שנפש הצייר עסוקה בתשמיש כליו. אם מלבד תפיסת לבו של המון־אדם במשך זמן מסוים, יכול המחבר ליצור מחזה שהוא בגדר שירה אמיתית, מה טוב. איני מנסה בהגדרת השירה, לפי שאיני יכול להעלות על דעתי שום הגדרה שאינה מניחה כי הקורא כבר יודע מה טיבה, או שאינה מסרסת על ידי היותה מוציאָה מגבולה יותר ממה שהיא מכניסה. השירה מתחילה, אם תמצא לומר, באותו פרא המכה בתוף בג'ונגל, והריהי מקיימת יסוד חיוני זה של הקשה וריתמוס; על דרך